

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ КАТЕГОРІЇ "ПСИХОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА"

Розвиток культури та освіти є об'єктивним показником розвитку суспільства будь-якої країни. Тому у Законах України "Про освіту", "Про вищу освіту", Державній національній програмі "Освіта" ("Україна ХХІ століття") зазначається про необхідність «підготовки нової генерації педагогічних кадрів, підвищення їх професійного та загальнокультурного рівня» [3; 4; 5; 8]. Державна програма "Вчитель" визначила, що освіта є пріоритетною сферою в духовному і культурному розвитку Української держави. Ключова роль в системі освіти належить вчителю. Саме через діяльність педагога реалізується державна політика, спрямована на зміцнення інтелектуального і духовного потенціалу нації, розвиток вітчизняної науки і техніки, збереження і примноження культурної спадщини.

За таких умов перед вчителем постають нові вимоги до його особистості та професійної діяльності. Особливо високі вимоги ставляться до особистісних якостей професіонала, до рівня його загальної культури і таких її складових як педагогічної і психологічної культури. Існують дослідження в плані формування педагогічної культури, але психолого-педагогічні дані про розвиток психологічної культури особистості вчителя присутні в проблемах формування лише окремих аспектів, наприклад, духовних цінностей, таких як цінностей самореалізації, самовдосконалення, якості здобуття психологічних знань та їх використання тощо. Отже, незважаючи на значущість даної проблеми, рівень її психолого-педагогічного дослідження та науково-методичного обґрунтування недостатній.

Існує інформація про саму категорію "психологічна культура", але її недостатньо, вона не систематизована і досить розрізнена, тому насамперед слід розглянути та розкрити дану категорію в історичному та науковому плані.

Історичні дані свідчать про те, що психологічна культура завжди була притаманна духовній, інтелектуальній еліті людства [11]. Відомо, що проблеми душі, свідомості, мислення особистості впродовж тисячоліть були в центрі уваги видатних філософів, лікарів, математиків, фізиків, педагогів, богословів – як стародавніх, таких як Демокрит, Сократ, Платон, Піфагор, так і середньовічних – І.Канта, Г.Гегеля, Г.Сковороду та ін. Це стосується і видатних вчених ХІХ і ХХ століття – Ч.Дарвіна, І.М.Сеченова, А.Ейнштейна, Н.Бора, К.Е.Цюлковського, В.І.Вернадського. В їх філософських працях, виданих наприкінці творчого життя, начебто віддається шана, висловлюється вдячність власному творчому, особистісному, психологічному потенціалу, завдяки якому і були зроблені величезні наукові відкриття і здійснені фундаментальні науково-технічні проекти.

Л.С.Виготський у своїй культурно-історичній теорії говорив про "вищі психічні функції" як результат і чинник філогенезу й онтогенезу людини, тим самим підкреслюючи аксіологічний аспект психологічних якостей особистості [2].

З багатой різноманітності психологічних словників з терміном "психологічна культура" нами знайдений лише один [9]. В даному словнику визначається психологічна культура вчителя – система антропологічних, психологічних, педагогічних знань, умінь і навичок, його особлива здатність розуміти психіку інших людей, вміння спілкуватися з ними". Зустрічаються також інші визначення в роботах науковців, але досі не існує ані загальноприйнятого розуміння цього феномену, ані зблизького більш менш логічно завершеного його визначення [10]. Однак, спираючись на розуміння загальної, професійної, педагогічної та психологічної культури у роботах О.О.Бодальова, І.А.Зязюна, Я.Л.Коломінського, Н.Г.Ничкало, О.В.Проскури, В.А.Семиченко, С.Скрибнера, О.С.Созонюк, І.М.Цимбалюка, Л.С.Колмогорової, Н.А.Побірченко та ін., на дослідження співробітників відділу психології трудової і професійної підготовки Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН

України В.В.Рибалки, Г.О.Балла, Д.Ф.Крюкової, В.І.Панченка, П.С.Перепелиці, Е.О.Помиткіна стає можливим систематизація та визначення компонентів психологічної культури, її складових, блоків, аспектів визначення, рівнів розвитку тощо. Таким чином, з'ясовано:

1. Психологічна культура включає в себе два блоки – теоретичний, або теоретико-концептуальний (охоплює результати теоретичної роботи психологів та педагогів) та практичний (стосується саме психологічної діяльності) [7].

2. Психологічна культура існує в таких аспектах: загальний (фонові знання в області психології, які є в будь-якої людини) та професійно-психологічний (як професійно-педагогічна культура педагога, лікаря, інженера...) [7].

3. Психологічна культура має такі компоненти [6]: переконання (ціннісно-орієнтаційні утворення); переживання; уявлення про самого себе (рефлексія); педагогічні впливи.

4. Психологічна культура включає в себе [6]:

- Психологічну грамотність, вона уявляє собою "ази" психологічної культури, з яких починається її освоєння з урахуванням віку, індивідуальних, національних та інших особливостей. Психологічна грамотність означає оволодіння психологічними знаннями (фактами, поняттями, законами тощо), вміннями, символами, правилами і нормативами в сфері спілкування, поведінки, психічної діяльності.

- Психологічну компетентність. Основна відмінність психологічної грамотності від компетентності полягає у тім, що грамотна людина знає, розуміє (наприклад, як поводитися, як спілкуватися в тій чи іншій ситуації), а компетентна - реально й ефективно може використовувати знання в рішенні тих чи інших проблем. Задача розвитку компетентності - не просто більше і краще знати людину, а включення цих знань у "психологічну практику" життя.

- Ціннісно-смысловий компонент психологічної культури особистості являє собою сукупність особистісно-значимих і особистісно-цінних прагнень, ідеалів, переконань, поглядів, позицій, відносин, вірувань в області психіки людини, його діяльності взаємин з навколишніми і т.д. Цінність на відміну від норми, нормативу припускає вибір і тому саме в ситуаціях вибору найбільше яскраво виявляються характеристики, що відносяться до ціннісно-смыслового компоненту культури людини.

- Рефлексію. Це поняття являє собою відстеження цілей, процесу і результатів своєї діяльності по присвоєнню психологічної культури, а також усвідомлення тих власних внутрішніх змін, що відбуваються.

- Культуротворчість. Це означає, що людина вже в дитячому віці є не тільки утворенням культури, але і її творцем.

Отримані результати психологічних досліджень свідчать про те, що основні психологічної культури можуть бути закладені через систематичне навчання [1].

5. Виділені стратегічні задачі, що сприятимуть формуванню психологічної культури: рання діагностика здібностей особистості; введення в практику середньої та вищої освіти матеріалів і методик з психології самовдосконалення; створення широкої мережі навчальних психогігієнічних та психопрофілактичних закладів, в яких старшокласники, студенти мали б можливість за короткий час отримати необхідну інформацію та оволодіти потрібними навичками.

Сама сутність психологічної культури може бути розкрита з точки зору наступних основних аспектів [1; 6; 7; 9; 10]:

1. Аксіологічного: психологічна культура як ціннісний фактор розвитку особистості, що виявляється в домінантних цінностях в процесі їх розвитку, функціонування, примноження та актуалізації в діяльності молодого людини.

2. Морфологічного: психологічна культура як певне структурне (системне) утворення в складі психологічної структури особистості.

3. Функціонального: психологічна культура як спосіб діяльності особистості, постійно направлений на розвиток та вдосконалення складових психологічної культури як структурного утворення.

4. Процесуально-діяльнісного: в якому психологічна культура визначається колом та змістом завдань, які буде вчитися вирішувати майбутній вчитель трудового навчання, а також організацією діяльності по розвитку та вдосконаленню індивідуальної психологічної культури.

Відповідно до ступеню розвитку психологічної культури у конкретних особистостей певного соціального утворення виділяється шість рівнів розвитку психологічної культури [10]:

1. Рівень психологічного безкультур'я, який характеризується відсутністю у значної частини населення психологічних знань, умінь здібностей.

2. Низький рівень розвитку психологічної культури - з помірним проявом у помітної частини населення безсистемних, життєвих, ненаукових психологічних знань і умінь.

3. Середній рівень розвитку психологічної культури - при наявності у незначної частини суспільства певної системи наукових психологічних знань, умінь, здібностей.

4. Високий рівень розвитку психологічної культури - при наявності у певних особистостей стійкої і дієвої системи наукових психологічних знань, умінь, павичок, життєво і професійно значущих психологічних здібностей.

5. Вищий рівень розвитку психологічної культури, що формується в процесі професійного засвоєння психологічних знань, умінь, здібностей, спеціального психологічного навчання і самонавчання, професійної підготовки.

6. Найвищий рівень розвитку психологічної культури є передумовою ефективною професійною психологічною діяльністю висококваліфікованого психолога.

Таким чином, про психологічну культуру людини можна говорити в контексті різних сфер життєдіяльності (професійної, особистої), з урахуванням ряду особливостей (національних, вікових і т.д.). Професійна психологічна культура визначається специфікою тієї чи іншої діяльності (учителя, лікаря, менеджера і т.д.), особливостями розв'язування задач. У цьому ракурсі базисна психологічна культура особистості визначається наявністю характеристик, параметрів, що визначають готовність ефективно вирішувати широке коло повсякденних задач незалежно від особливостей вузьких, спеціальних видів діяльності, виконувати широкий спектр соціальних ролей безвідносно до конкретної професійної діяльності. Саме в такому розумінні вона постає предметом нашого вивчення.

Література:

1. Видра О.Г. До проблеми формування психологічної культури у старшокласників в умовах дванадцятирічної школи // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. – 2002. – Вип. 12. – С. 38 – 39.
2. Выготский Л.С. Собрание сочинений в 6-ти томах. – М.: Педагогика, 1992-1994.
3. Державна національна програма „Освіта” // Освіта. – 1993. - № 44-45-46 (грудень).
4. Закон України „Про вищу освіту” // Освіта України. – 1997. – 14 листопада; 21 листопада.
5. Закон України „Про загальну середню освіту” // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України., 1999. - № 15. – С. 6-31.
6. Колмогорова Л.С. Элементы психологической грамотности. - Барнаул, 1997.
7. Коломинский Я.Л. Психологическая культура – условие и цель деятельности психолога // Психология. – 2000. – №2. – С. 14-19.
8. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта України.–2002.–23 квітня.
9. Психологический словарь / Под ред. В.И. Войтко. – Київ.: „Вища школа”, 1982. - 216 с.
10. Рибалка В.В. Роль психологічної культури у професійному становленні гуманітарно-технічної еліти // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: Збірник наукових праць / За ред. Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО та О.Г. РОМАНОВСЬКОГО. – Ч.1. – Харків: НТУ „ХПІ”, 2002. – 432с.
11. Роменець В.А. Історія психологічної епохи Просвітництва. Навчальний посібник. – К.: Вища школа., 1993. – 568 с.